

(H.1252/M.1836) Yılı Nüfus Sayımına Göre Van Kazasına Bağlı Gayrimüslim Köylerin Demografik Yapısı

The Demographic Structure of Van Township's Non-Muslim Villages According to the 1252 (1836) Population Census

ÖZET

Başlangıçta arazi ve vergi tespitine yönelik yapılan tahrirler Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmeye başladığı 19. yüzyılda yerini daha sistemik nüfus sayımlarına bırakmıştır. Yenilikler temelinde merkezileşmeye çalışan devletin idari, mali ve askeri alanlarda düzene girmesini gerektiren modern nüfus sayımının ilki 1831 yılında yapılmıştır. Böylece imparatorluk sahip olduğu insan gücünün nicelik ve nitelikleri hakkında detaylı bir bilgiye sahip olmaya çalışmıştır. Nüfusun heterojen olması ve siyasi ve askeri nedenlerden dolayı gerçek nüfusun tespiti ise oldukça zor olmuştur. İmparatorluğun geneline yayılmaya çalışılan bu nüfus sayımlarından biri de 1836 yılında Van eyaletinde yapılmıştır. Bu sayımda Van merkez köyleri ve mahalleleri dışında buraya bağlı kaza ve nahiyelerinin de kaydı tutulmuştur.

Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde NFS.d kodu ve 2798 numarası ile kayıtlı olan "Van Eyaleti Dahilindeki Nefs-i Van Köylerinin Gayrimüslim Erkek Nüfus Defteri" ve bu defteri özellikle yerleşim yerleri itibariyle tamamlama özelliğine sahip olan yine NFS.d kodu ve 2799 numarası ile kayıtlı olan "Nefs-i Van'a Bağlı Gayrimüslim Köylerin Gurbette Olanlarının Defteri" incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Van Nüfus Defteri, Gayrimüslim, Köy

Şeyhmus BİNGÜL
Araştırma Görevlisi

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü
s.bingul@alparslan.edu.tr

«Bu çalışmada ayrıca incelenen defterdeki köylerin ayrıntılı bir listesi ek olarak hazırlanmıştır. Burada köylerin eski ve yeni isimleri ve günümüzde Van'ın hangi ilçesine bağlı olduğu belirtilmiştir. Köy isimlerine bakıldığında bir kısmının hâlâ aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir.»

Eser Geçmişi

19/11/2016'da başvuru alındı, 14/12/2016'da kabul edildi, 25 Aralık 2016' da yayınlandı.

Paper History

Received on 19/11/2016, Accepted on 14/12/2016,
Published on 25 December 2016

DOI:

<http://dx.doi.org/10.21551/jhf.281943>

ABSTRACT

Initially, the census which was for determinations of land and tax was substituted more systematic census when the Otoman Empire began to modernize in the 19th century. On the basis of innovations, the first modern population census, which requires the state to centralize in many fields especially about tax and military service, was done in 1831. Thus, the empire sought to have a detailed knowledge of the quantity and qualities of its human power. Due to the heterogeneous population structure and political and military reasons, it was so difficult to determine the actual population. One of the census, which was tried to spread throughout the empire, was made in the state of Van in 1836. In this census, except the center villages and neighborhoods, the records of sub-district and district of Van, was also provided.

In this study, "The Book of Non-muslim Male Population of the Centre Villages of Van within the State of Van" registered with the NFS.d code and with the number 2798 and "The Book of Non-muslim Villages that are Abroad under the Centre of Van" registered with the NFS.d code and with the number 2799 in the Prime Ministry Ottoman Archive, which follows the prior especially about the settlement places, were examined.

Keywords: Van Population Census, Non-Muslim, Village

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu'nun doğusundaki Van şehri siyasi, kültürel, ekonomik, askeri ve coğrafi unsurlarından dolayı önemli bir yer tutmuştur. Van'a ilk yerleşip devlet düzeni kuran Hurriler'den Osmanlı Devleti'ne kadar Van birçok devlet arasında el değiştirmiştir.¹ Van, XVI. yüzyılda Osmanlı ve Safevi devletleri arasında bir mücadele alanına dönmüş ve Çaldıran Savaşı ile gerçekleşen bölgenin fetih sürecinden sonra Kanuni Sultan Süleyman devrinde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır.²

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde başlayıp arazi ve vergi tespitine yönelik yapılan tahrirler sonraki dönemlerde çeşitli şekillerde uygulanmış ve XIX. yüzyıla gelindiğinde sayımlar kurumsallaşma evresine girerek ilk modern örneklerini vermiştir.³ Reform yüzyılı da olan bu dönemde Osmanlı yönetimi mali alanda bir takım düzenlemelere gitmiş ve vergilerin toplanması öncelikli unsurlar arasında yer aldığından ekonomik kaynakların

- 1 Cengiz Alper, Çeşitli Yönleriyle Van, Uğur kitabevi, Ankara, 1983, s. 13-29; Faruk Sümer, *Selçuklular Döneminde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, TTK, Ankara, 1990, s. 47; Orhan Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van(1548-1648)*, Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Van, 1997, s. 2-11; Orhan Kılıç, "Van", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.42, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 505-508; Nejat Göyünç, "Van", İA, c. 13, MEB, İstanbul, 1986, s. 199-200.
- 2 İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, 2003, Ankara, s. 180-184; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, 2000, Ankara, s. 189; Bayram Kodaman, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, Anadolu Basın Birliği Yayınları, Ankara, 1986, s.13; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, 1999, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 130-131.
- 3 Mübahat S. Kütükoğlu, "1830 Nüfus Sayımına Göre Menteşe Sancağında Hane Nüfusu", *The Journal of Ottoman Studies*, XXIII, 2003, s. 75.

tespitine ihtiyaç duyulmuştur.⁴ Nitekim devlet idaresindeki topraklarda yapılmaya çalışılan nüfus sayımları da bu politikanın unsurlarından biridir.⁵ Böylece devletin gücünün her alanda tesis edilmesi çabaları çerçevesinde nüfus, arazi ve mal-mülk sayımı önem kazanmış ve 1830'da ülkede genel bir sayımın yapılması kararlaştırılmıştır. Sayım memurları halkta güven duygusunun oluşturulması açısından özellikle din âlimleri arasından seçilmiş ve aynı yıl Rumeli ve Anadolu taraflarında bulunan eyalet, sancak, kasaba ve köylerde sayıma başlanmıştır.⁶ Van eyaletinde nüfus sayımının yapılması ise 1836 yılını bulmuştur. Yapılan sayım yerleşik nüfusu kapsamaktadır. Van'ın sınır bölgesinde olması ve bu dönemde göçebe grupların Osmanlı-İran sınırını diledikleri gibi kullanmaları onların kontrol altına alınmasını zorlaştırmış ve bu grupların nüfus verilerine sağlıklı bir şekilde yansıtılmamalarına neden olmuştur.⁷ Bundan dolayı ekonomik ve askeri düzenlemelere kısa sürede ayak uyduramayan göçebelerin kayıt süreci uzun bir dönemi kapsamıştır.⁸ Bu durum ise Müslüman nüfusun tam tespitini zorlaştırmış ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması hususu sık sık gündeme gelmiştir.⁹ Dolayısıyla Van'ın sınır bölgesi olmasından kaynaklı göç hareketleri için uygun bir yer olması demografik yapıyı etkileyen hususlardan biridir. Bu durumun buradaki Müslüman ve Gayrimüslim nüfusun karşılaştırılmasında dikkate alınması gereklidir.

1. Van Kazasına Bağlı Gayrimüslim Köylerin Nüfus Defteri

NFS.d kodu ve 2798 numarası ile kayıtlı olan bu defterde sayım tarihi 1252 (1836) yılının muharrem ayı olarak belirtilmiştir. Köy isimleri tek tek sıralanmış ve her köy isminin üzerine kırmızı kalem ile "reaya" terimi yazılmıştır.¹⁰ Defter hane esasına dayalı numaralandırılmış erkek nüfusundan oluşmaktadır. Her hanede kaç kişi var ise bunlar numaralandırılmış ve köyün nüfusunun bittiği yerde hem hane hem de erkek nüfusun toplamı verilmiştir. Hanelere mensup kişilerin yaşları isimlerinin sol alt tarafına "sin" terimi yazılmak suretiyle belirtilmiş ve şayet bu kişinin herhangi bir görevi veya engeli var ise yine isminin sağ veya sol üst tarafına bu durum not edilmiştir. Henüz bir yaşını doldurmamış çocuklar için de "şühûr" terimi kullanılarak kaç aylık olduğu belirtilmiştir. Kişiler fiziksel özelliklerine göre sıralanmış, uzun boylu, kısa boylu, orta boylu, aksakallı, kır sakallı, kara sakallı, kumral bıyıklı, sarı bıyıklı, kara bıyıklı, köse sakallı, ter bıyıklı, şabb-ı emred (bıyığı ve sakalı çıkmamış delikanlı) ve çar ebru (bıyığı yeni terlemiş) gibi nitelendirmelere tabi tutulmuştur. Bazı isimlerin kenarına kişilerin buldukları başka

4 Nuri Adıyeko, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *DTCF Dergisi*, Sayı: 11, 2000, s. 769.

5 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çeviri: Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, 2010, İstanbul, s. 35; Cabir Doğan, "II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezleşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması" *Turkish Studies*, Volume 6/4, 2011, s. 509.

6 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, TTK Yayınları, Ankara, 1943, s. 17; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 45-46.

7 Justin McCarty, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çeviren: Bilge Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 38- 40.

8 Karpat, *a.g.e.* s. 87.

9 McCarty, *a.g.e.*, s. 40.

10 Osmanlı yönetimi Bulgar, Ermeni, Rum gibi milletleri reaya şeklinde tabir etmiştir. Fakat bu şekilde tabir edilen Gayrimüslimler bir takım büyük şehirlerde istisna olmak üzere ırk, din veya dil bakımından tefrik edilmemiştir. Dolayısıyla etnisite detayı belirtilmemiş nüfus defterlerini Müslüman ve Gayrimüslim nüfusu çerçevesinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Ayrıntılı bilgi için: Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, TTK Yayınları, Ankara, 1943, s. 20-22.

mahalle veya geldikleri yer isimleri ve tarihleri not düşülmüştür. Vefat edenlerin vefat tarihi verilerek “mürd” terimi ile bu durumları belirtilmiştir.

Hanelere mensup erkek nüfus hane reisinden başlamak kaydıyla akrabalık derecelerine göre sıralanmıştır. Örneğın haneler, hane reisinin fiziksel özellikleri, yaşı ve varsa herhangi bir mesleğı veya engeli belirtildikten sonra takip eden kişiler “oğlu, diğeri oğlu, kardeşi, yeğeni, babası, emmisi, emmioğlu, dayısı, damadı, kayını, kayınbabası” gibi akrabalık derecelerinden biri veya birkaçı olarak devam etmiştir. Bazen aileyi temsil eden kişi çok küçük yaşta olabilmıştir. Bu durum bu kişilerin evdeki en büyük erkek kişi olmalarından kaynaklanmıştır. Bazen de hanede bir baba olmasına rağmen oğlunun hane reisi olarak geçtiğı görülmüştür. Bunun sebebi ise babanın “iř görmez” bir nitelikte kaydedilmiş olmasıdır.

Nüfus defterinin bir diğeri özelliğı ise kişilerin vergilendirme durumunu yansıtmasıdır. Nüfusun tabi olduğı cizye vergisi miktarı âlâ, evsat ve edna şeklinde sınıflandırılmıştır. Vergiye tabi tutulmayan çocuklar, iř göremez derecedeki engelli ve yaşlılar ise “sibyân ve amelmande” şeklinde belirtilmişlerdir. Köylere ait nüfusun bittiğı yerde hane toplamı verilmiş ve hemen altına âlâ, evsat ve edna olarak kaç kişi hangi vergiye tabi ise ayrı ayrı belirtilmiş, bunun yanında sibyan ve amelmande sayısı da ayrıca eklenerek erkek nüfusun genel toplamı verilmiştir.

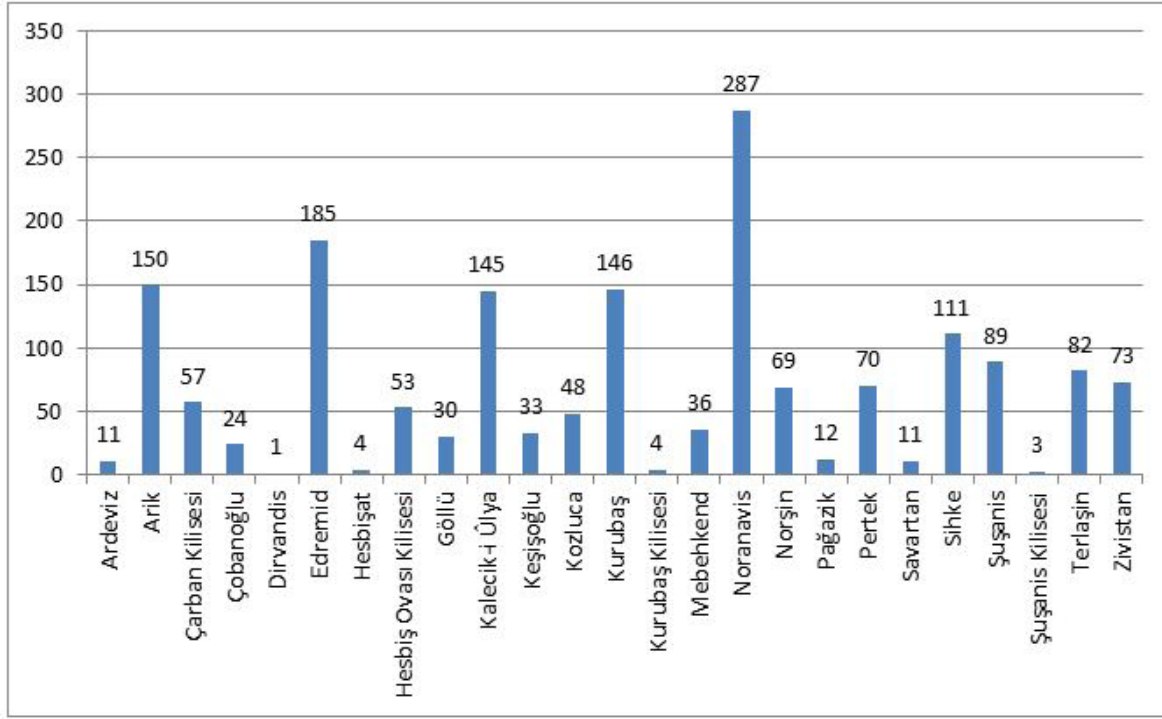
Defter 48 sayfa olup nüfus verileri yarıda kalmış bir köy ile bitmektedir. Zira bu defter NFS.d kodu ve 2799 numaralı gurbette olan Gayrimüslim erkek nüfus defteri ile karşılaştırıldığında birçok köyün eksik kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla elde edilen verilerde ve oluşturulan istatistiklerde bu eksikliğın göz önünde bulundurulması gerekir.

Bu çalışmada ayrıca incelenen defterdeki köylerin ayrıntılı bir listesi ek olarak hazırlanmıştır. Burada köylerin eski ve yeni isimleri ve günümüzde Van'ın hangi ilçesine bağı olduğı belirtilmiştir. Köy isimlerine bakıldığında bir kısmının hâlâ aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla köy isimlerinin değışim ve kullanımı ile ilgili fikir edinilmesi de amaçlanmıştır.

2. Van Köylerinin Gayrimüslim Nüfusu ve Hane Sayısı

Van'ın Gayrimüslim köyleri ve bu köylere bağı kiliselerdeki nüfusun toplamı 1735 kişidir. Burada 21 köy ve 4 tane de kilise mevcuttur. Bu köylere ait hane sayısı ise 652'dir. Defterde Noranavis köyüne ait bir sayfanın eksik olduğı görülmüştür. Ayrıca defter nüfus verileri yarıda kalmış Pağazık köyü ile bitmektedir. Buna göre nüfusun köylere göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

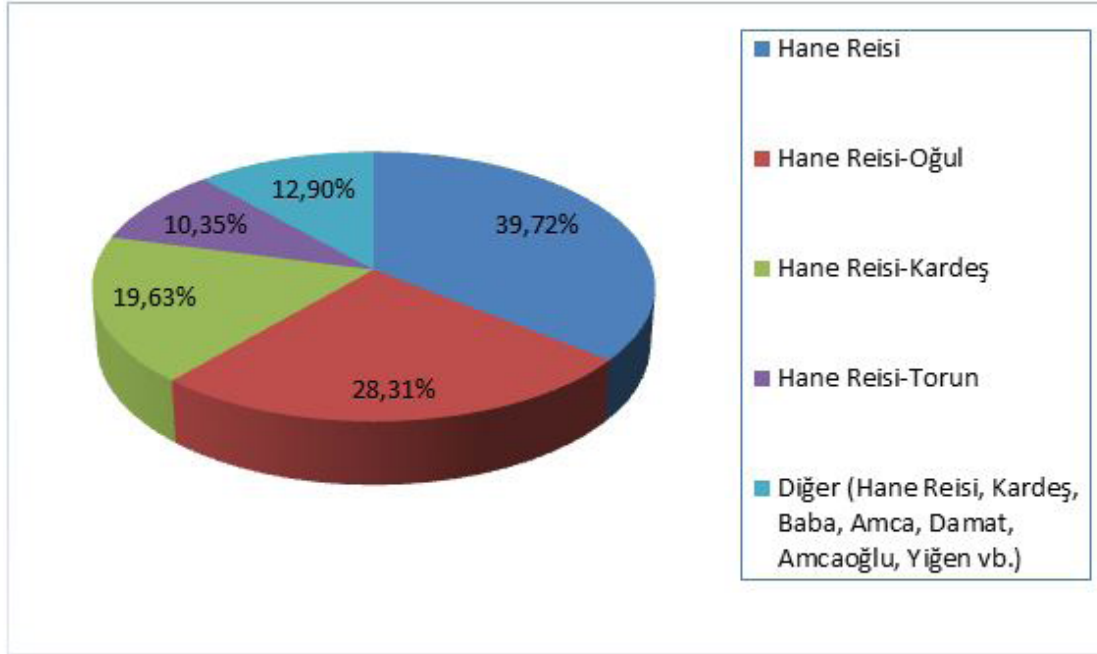
Tablo-1. Gayrimüslim Köylerin Erkek Nüfusu

Tablodan da anlaşıldığı üzere en kalabalık köy Noranavis en az nüfusa sahip köy ise Dirvandis'tir. Fakat her iki köyün nüfusunda da eksiklik vardır. Noranavis köyüne ait bir sayfa eksik olup genel toplamdaki nüfus 359'dur. Aynı durum hane sayısı için de geçerlidir. Dirvandis köyü ise genel toplamı verilmeden kaydedilmiştir. Bu durum defterdeki tek istisna olup nüfus sayım işinin bu köyde tamamlanamadığı şeklinde yorumlanabilir. Hane sayısının en çok olduğu gayrimüslim köyü aynı zamanda en çok nüfusa sahip olan Noranavis'tir. En az haneye sahip köy ise defterdeki sayım eksikliği de dikkate alındığı takdirde Dirvandis'tir. Gayrimüslim köylerdeki en kalabalık hane ise 17 mensubu ile Norşin köyüne aittir.

3. Gayrimüslimlerin Kullandığı İsimler ve Hane Mensuplarının Akrabalık İlişkileri

Gayrimüslim nüfusunda başlıca kullanılan isimler şu şekildedir: Kirkor, Karabet, Mıkırdıç, Avanis, Evyet, Sarkis, Artin, Bogos, Margreh, Barih, Ohan, Ohannes, Abraham, Agop, Vartan, Manik, Tavit, Bedros, Markos, Marto, Babek, Sahak, Kazar ve Melkon. Ayrıca Emir, Emirhan, Şahsenem, Şahbaz, Sarıhan, Azad gibi isimler de kullandıkları görülmüştür. Gayrimüslim isimlerinin kısaltılmış halleriyle kullanıldıkları da görülmektedir. Bunlar da Haco, Azo, Aro, Kaho, Sano, Seko ve Halo şeklinde örneklendirilebilir. Gayrimüslim hanelerin akrabalık ilişkilerine bakıldığında ise hanelerin büyük kısmının hane reisi, hane reisi/oğlu ve hane reisi/kardeşi gibi kişilerden oluştuğu görülmektedir. Hanelerin akrabalık ilişkilerinin detayı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-2. Gayrimüslim Hanelerdeki Erkek Nüfusun Akrabalık İlişkileri

4. Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Sosyo-Ekonomik Durumu ve Engelli Bireyleri

Gayrimüslim erkek nüfusun içerisinde en çok bulunan görevliler kilise hademeleridir. Hademelerin hepsi Hesbiş Ovası¹¹ ve Çarban Kiliselerine kayıtlıdır. Bunları sayı olarak karabaşlar takip etmektedir. Karabaşlar Gayrimüslim cemaatlerin yönetim işlerinden sorumlu kişilerdir. Bu kişiler Orta ve Batı Anadolu'da *kocabaşı* Doğu Anadolu'da ise *karabaş* olarak adlandırılmışlardır.¹² Hademe ve karabaşlardan sonra başlıca görevliler arasında *muhbirler* yer almaktadır. Muhbirler karabaşların yardımcısı konumundadır.¹³ Din görevlileri olarak da başta papazlar olmak üzere keşişlerin varlığından söz edilebilir. Gayrimüslim erkek nüfusunun detaylı görev dağılımları aşağıdaki tablolardaki gibidir.

11 Bu kilisenin ismi her ne kadar Hesbiş olarak kaydedilmişse de Hesbişat olması muhtemeldir. Zira aynı defterde Hesbişat isimli bir köy mevcuttur.

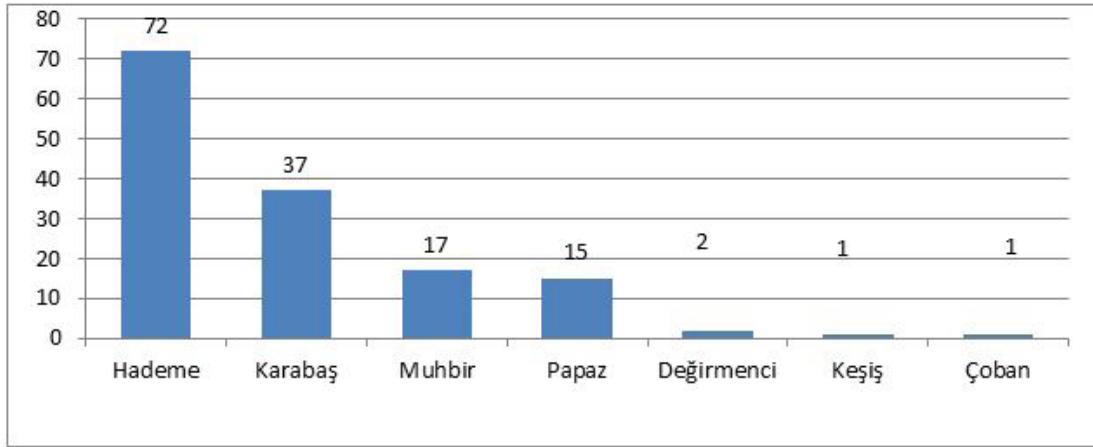
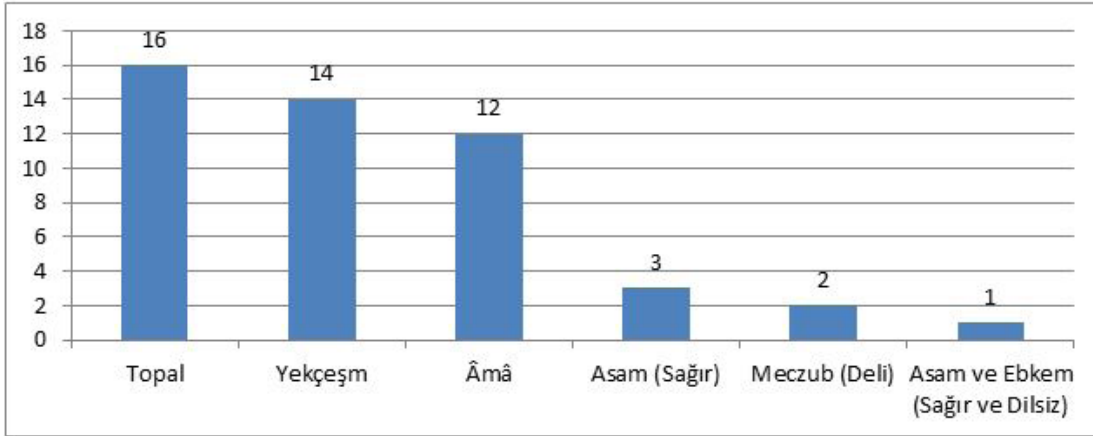
12 Haydar Çoruh, "Erzurum'daki Türk ve Ermeni Nüfusunu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 6, 2002, s. 110.

13 Özcan Mert, "Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşları (1839-1876)", *DCTF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/35, 2004, s. 149; Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Akademik Bakış*, 8/15, 2014, s. 237; İlber Ortaylı, *Osmanlıya Bakmak: Osmanlı Çağdaşlaşması*, İnkılap Yayınları, 2016, İstanbul, s. 178.

Tablo-3. Gayrimüslim Köylerdeki Din Görevlileri

Köy	Fiziksel Özellikleri	Yaş
Arik	-	-
Ardeviz	-	-
Bertek	Orta Boylu Kara Sakallı Avanis veled-i Karabet	45
Çobanoğlu	-	-
Dirvandis	-	-
Edremid	Orta Boylu Kır Sakallı Avanis veled-i Karaz	50
Hesbişat	-	-
Hesbişat Ovası Kilisesi	Orta Boylu Ak Sakallı M (?) ¹ veled-i Manik	70
Göllü	-	-
Kalecik-i Ülya	Orta Boylu Kır Sakallı Mardiros veled-i Markos	48
Keşişoğlu	-	-
Kurubaş	Kısa Boylu Kara Bıyıklı Artin veled-i Sarkis	40
K. Kilisesi	Orta Boylu Kara Bıyıklı Mikırdıç veled-i Avanis	35
Kozluca	-	-
Mebehkend	Orta Boylu Kır Sakallı Haco veled-i Emirhan	45
Noravanis	Orta Boylu Kır Sakallı Zeko veled-i Sarkis	45
	Kısa Boylu Köse Sakallı Mikırdıç veled-i Vartan	40
	Orta Boylu Kır Bıyıklı Markos veled-i Agop	50
Norşin	Orta Boylu Kır Sakallı Barih veled-i Eylo	47
Pağazik	-	-
Savartan	-	-
Sihke	Orta Boylu Kumral Sakallı Abraham veled-i Karabet	45
	Orta Boylu Kumral Sakallı Sahak veled-i Kirkor	40
Şuşanis	Orta Boylu Kumral Sakallı Abraham veled-i Tavit	40
Şuşanis Kilisesi	Orta Boylu Ak Sakallı Avirik veled-i Oseb ²	60
Terlaşin	-	-
Zivistan	Orta Boylu Kır Sakallı Kirkor veled-i Kirkor	45

Görüldüğü üzere bazı köylerde papaz yoktur. Nüfusu kalabalık olan köylerde ise birden fazla papaz mevcuttur. Bu papazlar 40-70 yaş grubu aralığındadır. Aynı şekilde bütün köylerde muhbirler de mevcut olmayıp köyün büyüklüğüne göre birden fazla muhbirin olduğu da görülmüştür.

Tablo-4. Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Görev Dağılımı (Genel)**Tablo-5. Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Engelli Sayısı**

5. Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Tabii Olduğu Vergi Türü

Kuruluşundan yıkılışa kadar Osmanlı Devleti'nde çeşitli dönemlerde farklı şekillerde vergiler alınmış ve dönem dönem alınan vergilerle ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Gayrimüslim ahali gelirlerine göre a'la, evsat ve edna türlerinden vergiye tabi tutulmuştur.¹⁴ Gayrimüslimlerin tabii oldukları bu kategori 1831 itibariyle sırasıyla 48, 24 ve 12 kuruşa denk gelmekteydi. Bu oran 19. yüzyılın sonlarına doğru ise artarak değişmiştir.¹⁵ İncelediğimiz nüfus defterinde 1836 itibariyle 28 a'la, 649 evsat, 261 edna olmak üzere 938 kişi vergiye tabidir. Bunların dışında 757 kişi sibyan ve amelmande ve 40 kişi de karabaş olarak kaydedilmiştir. Aşağıda tabii olunan vergilerin detaylı tablosu verilmiştir.

14 Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *DTCF Dergisi*, C. 5, Sayı: 5, 1947, s. 497.

15 Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 20-25; Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 68.

Tablo-6. Gayrimüslim Köylerin Tabi Olduğu Vergi Türleri

Köy İsmi	Ala	Evsat	Edna	Sibyân ve	Karabaş	TOPLAM
Ardeviz	-	6	-	5	-	11
Arik	3	50	26	71	-	150
Çarban Kil.	-	22	13	3	19	57
Çobanoğlu	-	10	1	13	-	24
Dirvandis	-	-	1	-	-	1
Edremid	7	57	25	96	-	185
Hesbişat	-	3	1	-	-	4
H. Ovası Kil.	-	18	9	7	19	53
Göllü	-	7	6	17	-	30
K. Ülya	1	60	12	72	-	145
Keşişoğlu	-	10	6	17	-	33
Kurubaş	2	54	23	67	-	146
K. Kilisesi	-	1	2	-	1	4
Kozluca	-	33	3	12	-	48
Mebekend	-	21	4	12	-	37
Noravanis	2	87	48	150	-	287
Norşin	1	24	7	37	-	69
Pağazık	-	6	1	5	-	12
Pertek	4	27	6	33	-	70
Savartan	1	5	3	2	-	11
Sihke	1	50	16	44	-	111
Şuşanis	1	39	9	40	-	89
Ş. Kilisesi	-	1	1	-	1	3
Terlaşin	-	29	25	28	-	82
Zivistan	5	29	13	26	-	73
TOPLAM	28	649	261	757	40	1735

6. Gayrimüslim Erkek Nüfusun Köylere Göre Yaş Aralığı

Gayrimüslim nüfusun büyük çoğunluğu 40 yaş ve altındaki gruplardan oluşturmaktadır. Nüfusun en küçük bireyleri 1 aylık bebekler olup bunlar birçok köyde mevcuttur. Gayrimüslimlerin en büyük bireyi ise Arik köyüne mensup 125 yaşındaki orta boylu ak sakallı Miko veled-i Karabet'tir. Gayrimüslim erkek nüfusun yaş aralığı aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde verilmiştir.

Tablo-7. Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Yaş Aralığı

KÖY ADI	0-10	11-	21-	31-	41-	51-	61-	71-80	81-90	91-	100+	Toplam
Ardeviz	4	1	3	2	-	-	-	1	-	-	-	11
Arik	58	25	17	25	10	6	5	2	1	-	1	150
Çarban Kilise.	-	7	5	10	21	3	9	2	-	-	-	57
Çobanoğlu	12	2	7	1	1	-	-	-	-	1	-	24
Dirvandis	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Edremid	88	33	32	12	9	4	5	2	-	-	-	185
Hesbişat	-	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	4
H. Ovası Kilisesi	2	2	5	8	19	5	10	2	-	-	-	53
Göllü	14	6	2	2	3	1	1	-	-	1	-	30
K. Ülya	68	15	29	18	12	1	1	1	-	-	-	145
Keşişoğlu	13	6	7	4	1	-	1	1	-	-	-	33
Kurubaş	60	25	25	22	3	-	6	4	1	-	-	146
K. Kilisesi	-	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	4
Kozluca	12	11	14	7	4	-	-	-	-	-	-	48
Mebehkend	10	3	15	5	3	-	-	-	-	1	-	37
Noravanis	136	36	46	36	20	7	3	3	-	-	-	287
Norşin	33	6	10	7	5	3	3	-	1	-	1	69
Pağazık	5	-	6	1	-	-	-	-	-	-	-	12
Pertek	32	11	18	4	3	-	-	2	-	-	-	70
Savartan	2	4	3	1	-	1	-	-	-	-	-	11
Sihke	37	20	17	16	7	6	4	3	-	1	-	111
Şuşanis	37	9	22	14	2	1	-	1	2	-	1	89
Ş. Kilisesi	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	3
Terlaşın	23	16	20	16	1	3	1	-	-	2	-	82
Zivistan	23	15	18	6	5	3	2	1	-	-	-	73
TOPLAM	669	254	324	218	133	47	51	25	5	6	3	1735

7. Gurbette (Van Dışında) Olan Erkek Gayrimüslim Nüfusu

NFS.d kodu ve 02799 numarası ile kayıtlı olup Van'a bağlı köylere ait gayrimüslim erkek nüfusun gurbette olanlarını içeren defter bir önceki defterin niceliği itibariyle bir nevi tamamlayıcıdır. Defterdeki tarih 1253 (1837-1838) olarak belirtilmiştir. Defterde köyler sıralanmış ve her köyün altına kaç kişi gurbette ise fiziksel özellikleri, ismi ve yaşı

belirtilerek kaydedilmiştir. Önceki nüfus defterlerinin aksine kaydedilen kişilerde herhangi bir numaralandırmaya yer verilmemiştir. Kişilerin isimlerinin üzerine buldukları yerin ismi yazılmıştır. Her köye ait erkek nüfusun bittiği noktada “nüfus kaydından önce gurbette olan zükur reaya ve nüfus kaydından sonra gitmiş olan reaya” şeklinde iki grup oluşturulmuş ve ardından nüfusun genel toplamı verilmiştir. Nüfus kaydından önce gurbette olanların yaş ve fiziksel özellikleri detaylı bir şekilde verilmiştir. Kayıttan sonra kaydedilenler ise sadece sayı olarak belirtilmiştir. Kayıtlara göre gurbette olanlardan üç kişi Tiflis’te, bir kişi Adana’da ve geriye kalanlar ise “Asitane”de yani İstanbul’da bulunmaktadır. Buna göre gurbette olan nüfusun toplamı 1376’dır. Bu nüfusun içerisinde üç kişi yekçeşmdir. Gurbette olanların büyük çoğunluğu tek başlarına olmak üzere kardeşleri, babaları, yeğenleri veya amcaoğulları ile birlikte olanlar da vardır.¹⁶

SONUÇ

Gayrimüslim erkek nüfus defteri 21 köy, 4 kilise ve bunlara ait 652 hane ile 1735 kişiden oluşmaktadır. Bu defterin eksik kalan tarafları ifade edilmiş olup bu eksikliğin en somut hali ise 1253 (1837-1838) tarihli Gayrimüslimlere ait gurbette olan erkek nüfus defteri ile karşılaştırıldığında ortaya çıkmaktadır. Zira gurbetteki reaya defterine göre 56 köy bulunmakta ve bu köylere mensup 1375 kişi Van Eyaleti dışındaki yerlerde yaşamaktadır.

Gayrimüslim erkek nüfus 0-10 yaş grubu itibariyle yoğunlaşmakla birlikte 40 yaş altı grupları nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Kayıtlara göre en yaşlı Gayrimüslim erkek 125 yaşındadır. Yine kayıtlara göre en kalabalık hane 17 kişiden oluşmaktadır. Gayrimüslim Van köylerindeki meslek grupları imam, papaz gibi resmi görevliler dışında çoban, muhbir, kilise hademeleri ve karabaşlardan meydana gelmektedir.

Gayrimüslim nüfus defterinin eksik oluşu bu çalışmanın başlıca sınırlılığını oluşturmuştur. Bir diğer sınırlılık ise özellikle şahıs ve yer isimlerinin okunmasında meydana gelebilen hatalardır. Bu amaçla tespiti zor olan şahıs isimleri için benzer çalışmalara bakılmış ve böylece en doğru sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Yer isimlerinin doğrulanabilirliği için de yardımcı kaynaklardan istifade edilmiştir. Günümüzde hala isimlerinin çoğunu aynı şekilde koruyan köyler olduğu gibi ufak telaffuz farklılıklarıyla isimleri dönüşen köyler de mevcuttur. Bu sınırlılıkların göz önünde bulundurulmasıyla birlikte araştırmanın Osmanlı İmparatorluğu dönemi Van Eyaleti tarihine ve benzer çalışmalara katkı yapması umulmaktadır.

¹⁶ BOA, NFS.d, nr.2799, s. 2-18.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Nüfus Defteri (NFS.d): nr. 2798

Nüfus Defteri (NFS.d): nr. 2799

B. Araştırma ve İnceleme Eserleri

ADIYEKE, Nuri, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *DTCF Dergisi*, Sayı: 11, 2000, ss. 769-823.

ALPER, Cengiz, *Çeşitli Yönleriyle Van*, Uğur kitabevi, Ankara, 1983.

ÇADIRCI, Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *DTCF Dergisi*, C. 5, Sayı: 5, 1947, s. 483-511.

ÇORUH, Haydar, “Erzurum’daki Türk ve Ermeni Nüfusunu Gösteren 1847 Tarihli Nüfus Defteri”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 6, 2002, ss.95-115.

DOĞAN, Cabir, “II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması” *Turkish Studies*, Volume 6/4, 2011, ss. 505-521.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Van”, *İA*, c. 13, MEB, İstanbul, 1986.

GÜNEŞ, Mehmet, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış*, 8/15, 2014, s. 221-240.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, TTK Yayınları, Ankara, 1943.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Çeviri: Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, 2010, İstanbul.

KILIÇ, Orhan, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van(1548-1648)*, Van Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Van, 1997.

KILIÇ, Orhan, “Van”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.42, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, ss. 505-510.

KODAMAN, Bayram, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, Anadolu Basın Birliği Yayınları, Ankara, 1986.

Köylerimiz, Başbakanlık Basım Evi, Ankara, 1968.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “1830 Nüfus Sayımına Göre Mentеше Sancağında Hane Nüfusu”, *The Journal of Ottoman Studies*, XXIII, 2003, ss. 75-92.

MERT, Özcan, “Tanzimat Döneminde Çeşme Kocabaşları (1839-1876)”, *DCTF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/35, 2004, ss. 139-153.

McCARTY, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çeviren: Bilge Umar, İnkılap Yayınevi, Ankara, 1998.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlıya Bakmak: Osmanlı Çağdaşlaşması*, İnkılap Yayınları, 2016, İstanbul.

PABOUDJIAN, Paul B. ; KEVORKIAN, Raymond H., *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*, Aras Yayıncılık, 2012.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.1999, Ankara.

SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, 2000, Ankara.

SÜMER, Faruk, *Selçuklular Döneminde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, TTK, Ankara, 1990.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, 2003, Ankara.

Van İl Özel İdaresi İl Genel Meclisi Önergesi, Karar Sayısı: 145, Van, 2010.

EKLER

EK1: Gayrimüslim Van Merkez Köyleri ve Günümüzdeki İsimleri¹⁷

Köyün Adı	Hane	Nüfus	Gurbetteki Nüfus	Köyün Yeni Adı	Bağlı Olduğu Yer
Abunkanis	-	-	2	-	-
Adıgüzel	-	-	10	Adıgüzel	Van Merkez
Adır	-	-	21	Yaylıkaya	Van Merkez
Akçeviran	-	-	9	Akçaören	Tuşba
Aktaş	-	-	4	Aktaş	Van Merkez
Alud	-	-	115	-	-
Amuk ³	-	-	32	-	-
Anavank	-	-	11	Dibekdüzü	Van Merkez
Ardeviz	3	11	-	Değirmenözü	Van Merkez
Arik	35	150	-	Bozyiğit	Gürpınar
Arirsen	-	-	54	-	-
Averek	-	-	47	Alabayır	Van Merkez
Bardakçı	-	-	25	Bardakçı	Van Merkez
Bayrek	-	-	8	Özkaynak	Van Merkez
Canik	-	-	77	Gedikbulak	Van Merkez
Çobanoğlu	7	24	4	Çobanoğlu	Tuşba
Dağuyran ⁴	-	-	2	-	-
Derebeyi	-	-	11	Derebey	Tuşba
Dermanköy ⁵	-	-	7	-	-
Dirvandis	1	1	-	-	-
Edremid	88	185	85	Sarmansuyu	Edremit
Erçek	-	-	25	Erçek	İpekyolu
Eskipak	-	-	12	Beşçatak	Van Merkez
Faruk	-	-	6	Köşebaşı	Van Merkez
Göçeni/Köçeni	-	-	30	Güveçli	Tuşba
Göllü	6	30	4	Göllü	Tuşba
Harabe	-	-	1	Ekecek	Başkale
Havanis ⁶	-	-	33	-	-
Hesbiş ⁷	-	-	55	-	-
Hesbişat	3	4	-	Aşağıgölalan	Van Merkez

17 BOA, NFS.d, nr. 2798; BOA, NFS.d, nr.2799; *Köylerimiz*, Başbakanlık Basım Evi, Ankara, 1968; *Van İl Özel İdaresi İl Genel Meclisi Önergesi*, Karar Sayısı: 145, Van, 2010; Paul B. Paboudjian ; Raymond H. Kevorkian, *1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler*, Aras Yayıncılık, 2012.

İskele ⁸	-	-	88	-	-
Kalecik-i Ülya	57	145	6	Kalecik	Tuşba
Kalecik-i Sûfla	-	-	40	Kalecik	Van Merkez
Karagündüz	-	-	28	Karagündüz	İpekyolu
Kasımoğlu	-	-	10	Kasımoğlu	Van Merkez
Kebabek	-	-	5	-	-
Keşişoğlu	14	33	10	Bakacık	Edremit
Kopanis	-	-	15	Sarmaç	Van Merkez
Kozluca	16	48	-	Kozluca	Tuşba
Köm	-	-	9	Ocaklı	Van Merkez
Körzüt	-	-	15	Uluşar	Muradiye
Kurubaş	64	146	69	Kurubaş	Van Merkez
Lamizgirt	-	-	9	Kıratlı	Van Merkez
Mahkiz	-	-	2	-	-
Mebehkend	17	37	-	-	-
Mermid	-	-	42	Topaktaş	Van Merkez
Mirek	-	-	13	Ermişler	Tuşba
Noravanis	134	287	15	Esenpınar	Van Merkez
Norşin	24	69	29	Kumluca	Tuşba
Pağazik ⁹	4	12	11	-	-
Pertek	22	70	18	Akın	Van Merkez
Pirgaib	-	-	15	-	-
Pağanis	-	-	15	Aşit	Van Merkez
Satıbey	-	-	1	Satıbey	Van Merkez
Savartan	4	11	-	-	-
Sihke ¹⁰	49	111	38	-	-
Sorsurat	-	-	16	Tabanlı	Van Merkez
Süvekerke	-	-	1	-	-
Şahbağı	-	-	66	Beyüzümü	Van Merkez
Şivan	-	-	7	-	-
Şuşanis	39	89	30	Kevenli	Merkez
Terlaşin ¹¹	39	82	15	-	-
Zekter	-	-	15	Tevekli	Tuşba
Zivistan	26	73	33	Elmalık	Van Merkez

Sonnotlar

- 1 İsim M harfi ile başlayıp okunamamıştır.
- 2 Bu kişi keşiş olup diğer tüm din görevlileri papazdır.
- 3 Günümüzde Van merkeze bağlı Küçük ve Büyük Amik isminde iki köy mevcuttur.
- 4 Günümüzde Muradiye'ye bağlı Dağören adlı bir köy mevcuttur.
- 5 Günümüzde Van merkezde Değirmenköy ismiyle bir köy mevcuttur.
- 6 Günümüzde Van merkezde Havis isimli bir köy mevcuttur.
- 7 Hesbiş ve Hesbişat köylerinin aynı köy olmaları muhtemeldir. Fakat veriler defterde geçtiği şekliyle düzenlenmiştir.
- 8 Günümüzde Van merkezinde aynı isimli bir mahalle mevcuttur.
- 9 Günümüzde Aşağı Pağazık ve Yukarı Pağazık şeklinde telaffuz edilip Van merkeze bağlı Aşağı ve Yukarı Çitli köyleri mevcuttur.
- 10 Günümüzde Van merkezde aynı isimli bir mahalle bulunmaktadır.
- 11 Günümüzde Dırleşin diye telaffuz edilen ve Van merkezine bağlı Yumrutepe Köyü olması muhtemeldir.